

REVIZIONISM ISTORICO-POLITIC

ALEXANDRU MAMINA
(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

În cunoaștere, deci și în istoriografie, asistăm periodic la revizuirea premiselor, metodelor și interpretărilor. O revizuire ce poate să decurgă din evoluția cunoașterii însăși (noi descoperiri, acumulări cantitative, reconsiderări teoretice), după cum poate să fie inspirată și de factori extraprofesionali, mai precis de comanda socială, adică de ceea ce „se caută” pe piața publicistico-mediatică, sau de imperativele politico-ideologice ale regimului. Mai ales în aceste ultime circumstanțe revizuirea tinde să fie asumată în mod declarativ, precizându-se ca discurs polemic, altfel spus ca revizionism. Prin revizionism înțelegem așadar orientarea dintr-un câmp de cercetare, motivată profesional, social sau politic, ce vizează programatic modificarea sau eliminarea unor teze și evaluări consacrate. În istoriografie, chestiunile disputate, susceptibile să genereze direcții și să delimiteze tabere, sunt frecvent chestiuni majore, cu relevanță în memoria colectivă și conștiința publicului dincolo de interesul strict al specialiștilor. Din acest punct de vedere, apariția și cu precădere proliferarea unui curent revizionist devin semnificative pentru autoreprezentarea mentală, transformările atitudinale și „agenda publică” din societate. În general vorbind, indiferent ce cred adepții unei esențe pure a cunoașterii, necontaminată de contingent, istoricii activează în contextul de rigori al existenței cotidiene, care se definește prin încadrarea instituțională, salarizare și posibilitățile de promovare. Un istoric prost plătit, care pentru a se întreține trebuie să-și completeze veniturile și din alte surse de finanțare decât salariul (burse, proiecte), este de obicei mai atent în alegerea temelor de cercetare la ceea ce se promovează pe linie oficială sau de către diferitele fundații particulare (de pildă multiculturalismul și studiile de gen). În cazul unuia bine plătit, conformismul derivă mai mult din dorința de celebritate sau chiar de ascensiune politică. Eliberarea de constrângerile materiale constituie astfel un element necesar al accederii la „obiectivitate” în istoriografie, dar în legătură cu aceste lucruri am argumentat mai amănunțit în altă parte.

Un exemplu notoriu de revizionism îl reprezintă reevaluarea, în Occident, a Revoluției franceze, începută încă de la finele anilor 1970, în continuarea gândirii lui Raymond Aron și sub influența considerabilă a lucrărilor lui François Furet. A fost vorba despre o reconsiderare în sensul desprinderii de marxism, asociat prin excelență cu numele lui Albert Soboul, și deopotrivă de tradiția interpretării „iacobine”, care făcuse carieră de la Jules Michelet până la Albert Mathiez cel

puțin. Miza politică subtextuală era, în conformitate cu viziunea liberalismului clasic, disocierea principiilor valabile proclamate în 1789 de violența Terorii, atribuită nu circumstanțelor, ci dinamicii inerente a fenomenului revoluționar¹. Cu atât mai mult cu cât a fost o violență asumată la vremea ei ca supralicitare populară, egalitară, de unde și tentația unor istorici cu vederi de dreapta mai vechi sau mai noi (Pierre Gaxotte, Alain Besançon) de a face din episodul Terorii un fel de anticipare a dictaturii comuniste². Pe plan social și profesional, disputele s-au circumscris conjuncturii specifice din mai multe țări occidentale, corespunzând tentativei mai ample a intelectualilor liberali și neoconservatori de a-și impune hegemonia culturală în mediul universitar și în *mass media* după circa trei decenii de preponderență a stângii, rezolvând totodată pe această cale și unele rivalități colegiale. Treptat, ca urmare a unor serii cauzale diferite asupra cărora nu insistăm acum, s-a devalorizat însăși ideea revoluționară, până într-acolo încât, de la vârful puterii politice, Nicolas Sarkozy să proclame la un moment dat că spiritul de la 1968 s-a încheiat.

Dacă ne referim în mod particular la tema revoluției, observăm că ea a fost abordată în istoriografia română și după 1989, ceea ce denotă că interesul legat de aceasta nu se explică exclusiv prin raportarea la retorica oficială a regimului comunist. Pentru intervalul 1990–2008 am repertoriat, pe lângă mai multe studii, 18 volume consacrate numai evenimentelor din anii 1848–1849. Dintre autorii preocupați de fenomenul revoluționar îi amintim pe Gheorghe Platon, Dan Berindei, Gheorghe D. Iscru, Anastasie Iordache, Apostol Stan, Camil Mureșan, Gelu Neamțu, Liviu Maior, Ela Cosma, Simona Nicoară, Nicolae Bocșan, Ion Bolovan. Notăm că în majoritate erau în perioada menționată deja la maturitate, fapt relevant sub aspectul poziționărilor istoriografice la care ne referim în continuare. Surprinzător, deși a provocat numeroase comentarii de presă, revoluția din 1989 s-a regăsit destul de puțin în preocupările istoricilor profesioniști, două excepții notabile fiind Ioan Scurtu și Constantin Corneanu. Treptat însă, fără să dispară, interesul față de această problemă a scăzut. În 2019, de pildă, s-au împlinit 230 de ani de la începutul Revoluției franceze. După știința noastră (dacă ne înșelăm o facem într-o marjă de eroare nesemnificativă), cu excepția conferinței „De la ideile Revoluției franceze la cultura protestului”, organizată în data de 11 iunie 2019 la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, momentul a trecut practic nebăgat în seamă. De altminteri, nici în 2018 nu se vorbește prea mult despre ceea ce s-a întâmplat cu 170 de ani înainte, la 1848, în Europa sau măcar în țările române, probabil și pentru că centenarul Marii Uniri acaparase atenția generală.

Totuși, nu subiectul revoluționar a catalizat disputele istorico-politice și pentru hegemonie culturală în România, nici măcar marxismul, fiindcă aici,

¹ A se vedea Mona Ozouf, *War and Terror in French Revolutionary Discourse (1792–1794)*, în „The Journal of Modern History”, Volume 56, Number 4, December 1984, p. 579–597.

² Alain Besançon afirmă în mod explicit: „Robespierre îl prefigurează, irezistibil, pe Lenin”. Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Humanitas, 1993, p. 36.

dincolo de utilizarea nu o dată artificială și schematică a conceptelor de clasă socială ori mod de producție, nu a existat o „școală” marxistă autentică, ci mai curând un amestec de pozitivism și istorie instituțională, cu unele incursiuni în domeniul analizei cantitative, al mentalităților și antropologiei culturale. Drept urmare, marxismul nu a reprezentat realmente o miză nici din punct de vedere teoretic, nici din punct de vedere politic. Mai ales după criza emoțională provocată de represiunea din decembrie 1989, anticomunismul și antimarxismul s-au instalat aproape indiscutabil în zona partinică și de asemenea în zona intelectuală. În aceste circumstanțe, lupta autohtonă pentru hegemonia culturală și accesul aferent la resurse a fost purtată pe alt teren: pe terenul problematicei statului-națiune, sau al statului național unitar, cum era desemnat într-o formulare mai veche. În termeni foarte actuali am zice că se confruntau „suveraniștii”, care ocupau poziția dominantă la începutul anilor 1990, și „europeniștii” – gruparea emergentă. (Am pus ghilimelele deoarece folosim termenii în sens eminamente orientativ, pentru forța lor evocatoare, corespunzând unei înclinații morale sau intelectuale, nu unui program politic asumat. De altfel, nu se poate stabili o corespondență netă între orientarea interioară și opțiunea politică, eventual numai o compatibilitate potențială).

Punctul central în această dispută care, la drept vorbind, s-a purtat mai mult sub forma unor discursuri paralele decât a unor polemici directe, l-a reprezentat caracterul de necesitate istorică al unității politice românești³. Un caracter afirmat cu argumente profesionale inclusiv de către Nicolae Iorga și Gheorghe Brătianu (așadar doi autori cu opțiuni politice diferite), amplificat însă cu stridențele propagandei patriotarde în perioada ceaușistă, când a fost proiectat retrospectiv până în antichitate, mai precis până la așa-zisul stat dac centralizat și independent condus de Burebista. Această acomodare a tezei istoriografice cu propaganda oficială a generat o anumită susceptibilitate față de argumentele tezei în sine și a făcut ca tocmai ea să facă obiectul revizionismului, nu revoluția sau marxismul. Potrivit formulării lui Sorin Mitu, de pildă, istoriografia tradiționalistă, echivalată cu o religie laică manipulabilă politic, nu este altceva decât „un succedaneu al istoriografiei național-comuniste”⁴. În aceste circumstanțe, critica „mitologiei” naționale și a teleologiei statului unitar au apărut ca un fel de marcă a repudierii naționalismului ceaușist și a însușirii democratismului și europenismului⁵. Împotriva interpretării consacrate, calificată drept „canonică”, a început să se discute despre caracterul ficțional, „poetic”, al unității românești, rezultat nu al procesualității obiective pe durata lungă ci al unei voințe subiective de schimbare din secolul al XIX-lea, despre neconcordanța programului național formulat de elitele politico-intelectuale cu preocupările majorității populației, respectiv despre specificul

³ Dintre lucrările polemice consacrate modului de raportare la trecut, probabil cea mai cunoscută rămâne Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile. (Note de lectură)*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

⁴ Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Polirom, 2013, p. 27.

⁵ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Humanitas, <2000>, p. 47.

regional și chiar despre vocația federalistă a românilor din Transilvania. Elementele de legătură între principate sunt negate uneori inclusiv cu privire la epoca modernă, așa cum procedează un eseist contemporan atunci când evocă polemic ideea caracterului unitar al revoluției de la 1848⁶. Cu titlu de exemplificare a spiritului revizionist, amintim ceea ce spunea Ottmar Trașcă în documentarul *Maghiari în România – 100 de ani de istorie*, și anume că în locul termenului „canonic” de dictat, asociat probabil cu perspectiva naționalistă, el preferă să se refere la arbitrajul de la Viena, din 30 august 1940. Concluzia generală, formulată fără echivoc de către Marius Turda, este că reafirmarea unui stat român unitar nu reprezintă astăzi altceva decât un anacronism istoric⁷. Din păcate, uneori abjurarea naționalismului ajunge la sentințe tot atât de grotești ca ale naționalismului cel mai exagerat. Ne-a oferit o mostră Daniel Citirigă, de la Universitatea „Ovidius” din Constanța, care, într-o intervenție la sesiunea anuală a Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din 2018, aprecia că „vânzarea” evreilor și germanilor de către Nicolae Ceaușescu a avut semnificația unei politici de purificare etnică.

Nu intrăm aici în substanța disputei, adică nu aducem argumente istorice nici în favoarea interpretării consacrate, nici a revizionismului. Nu comentăm nici aserțiunea privind manipularea politică în sens naționalist a istoriografiei tradiționaliste, cum o numește Sorin Mitu, într-o presupusă antiteză cu revizionismul imparțial. Concordanța evidentă a discursului revizionist cu programul autonomist susținut de cel puțin o parte a maghiarilor din Transilvania este de natură să relativizeze serios o asemenea departajare epistemică. Dorim să remarcăm alt aspect, care privește încadrarea socio-profesională a disputei, în sensul amintitei lupte pentru hegemonia culturală și accesul la resurse, implicând, pe lângă afinitățile intelectuale, anumite rețele de influență și segmente de vârstă. Este exact ceea ce semnalează un apărător al tezelor revizioniste, atunci când arată că reproducerea culturală a discursului „canonic” servește vechilor structuri de putere, atât celor politice, cât și celor din mediile universitare și academice⁸. Cum precizam înainte, la începutul anilor 1990 „suveraniștii” ocupau poziția dominantă. Aflați în posturi-cheie din învățământ și cercetare (șefi de catedre, academicieni, conducători de doctorate), aveau influența instituțională și simbolică necesară ca să asigure preeminența discursivă a tezei unității. Numele amintite probabil cel mai frecvent pentru a ilustra situația sunt Ioan Scurtu și Dan Berindei, mai ales că, între 2001 și 2004, Ioan Scurtu a beneficiat și de prestigiul pe care i-l oferea funcția de consilier al

⁶ Ioan Stanomir, *Așteptând revoluția. Pașoptismul și vocile sale*, București, Humanitas, (2019), p. 7–8.

⁷ Marius Turda, *Transylvania revisited: public discourse and historical representation in contemporary Romania*, în Balász Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi and Zoltán Kántor (edited by), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapest, Iași, Regio Books, Editura Polirom, 2001, p. 200.

⁸ Răzvan Pârâianu, *National prejudice, mass media and history textbooks: the Mitu controversy*, în Balász Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi and Zoltán Kántor, *op.cit.*, p. 111–112.

președintelui Ion Iliescu⁹. În acest cadru, pe lângă orice alt considerent de ordin strict profesional, revizionismul a echivalat cu încercarea grupului emergent de a se substitui, cu argumentele „europenismului”, în pozițiile de conducere ocupate până atunci de „suveraniști”. Din grupul emergent au făcut parte istorici prea tineri sau cu mai puțină notorietate înainte de 1989 (minus Lucian Boia, trimis să participe la manifestări științifice inclusiv în străinătate), și care voiau acum să promoveze. Bogdan Murgescu și Adrian Cioroianu, care au făcut carieră în conducerea învățământului superior, unul ca șef al Școlii doctorale din cadrul Universității București, altul ca decan, sunt numai două exemple. S-a adăugat și o trăsătură generațională, în sensul că istoricii formați după 1990, în climatul revizionist al „demitizării” trecutului, au înclinat în destule cazuri către curentul „europenist”, mai ales că din această direcție puteau spera la burse de studii ori la stagii de cercetare mai degrabă decât de la forurile autohtone. Factorul instituțional de agregare l-a reprezentat, conform unui membru al grupului, Universitatea Central Europeană de la Budapesta¹⁰. Acolo s-au perindat de-a lungul timpului Irina Culic, Marius Turda, Răzvan Pârâianu, Constantin Iordachi, Cristina și Dragoș Petrescu.

În ultimii circa douăzeci de ani, revizionismul a fost favorizat din cel puțin două considerente. Primul ar fi climatul cultural postmodern, în condițiile în care, după cum se știe, postmodernitatea respinge așa-numitele metanarațiuni filosofice și politico-naționale, precum și existența referințelor sau cauzelor obiective în actul interpretării. O perspectivă accentuată la nivelul învățământului superior odată cu aplicarea „sistemului Bologna”, întrucât sub aspectul studiului istoriei noul sistem a însemnat renunțarea la cursurile generale și la organizarea predării materiei prioritar după criteriul cronologic. Această situație este de natură să fragmenteze perspectiva de ansamblu asupra evoluției, reducând pe cale de consecință posibilitatea înțelegerii schimbării în istorie ca proces. Al doilea considerent îl constituie suportul mediatic. Dacă apariția în 1996 a cărții lui George Ciorănescu, *Românii și ideea federalistă*, a trecut aproape neobservată, peste puțin timp lucrările unor autori precum Lucian Boia și Neagu Djuvara, percepute în răspăr cu viziunea istoriografică „naționalistă”, au început să fie salutate în *mass media* și de către exponenții „societății civile” ca fiind edificatoare intelectual și salvatoare în ordine morală. Fenomenul se află desigur în relație cu integrarea țării în Uniunea Europeană și cu asumarea proiectului europenist, pe lângă partidele parlamentare, și de principalele trusturi de presă.

Revizionismul istoriografic românesc se definește așadar drept unul motivat mai degrabă social și politico-ideologic, decât strict științific, profesional. Argumentele sale se subscriu unei dispute pentru putere instituțională și simbolică în interiorul breslei, la intersecția cu opțiunile politice sau cultural-politice ale

⁹ A se vedea Bogdan Murgescu, *The romanian historiography in the 1990's*, în „Romanian Journal of Science”, Vol. 3, No. 1, Spring 2003, p. 48–51.

¹⁰ Irina Culic, *Re-writing the history of Romania after the fall of communism*, în „History Compass”, 3 (2005) EU 157, p. 7.

persoanelor angajate în confruntare. Tocmai această notă cu relevanță în conștiința colectivă, și mai precis încercarea de a disloca în termeni recriminatori o serie de reprezentări sociale cu încărcătură emoțională, provoacă reacții adverse la adresa revizionismului într-o parte a publicului larg. Riscul major pentru cunoaștere este că, în acest context cu un pronunțat substrat subiectiv și interesat, discuția detașată aflată în căutarea adevărului se transformă frecvent într-un monolog polemic acuzator de factură politico-electorală. Atunci când adevărul însuși nu este refuzat în numele relativismului cu iz agnostic postmodern...

RÉVISIONNISME HISTORICO-POLITIQUE

Résumé

L'article traite le révisionnisme historico-politique roumain en comparaison avec le révisionnisme français. Autant qu'en France les enjeux de l'historiographie ont été l'approche de la Révolution française et le marxisme, en Roumanie le révisionnisme s'empare surtout de l'État-nation et de l'interprétation selon laquelle l'unité nationale est le résultat d'un processus objectif. Le débat implique, plus que le côté professionnel, un autre côté social, politique et idéologique, entre le champ des historiens consacrés avant 1989 et le champ émergent, imbu assez souvent de relativisme postmoderne, dont les représentants cherchent d'arriver à leur tour dans une position institutionnelle et symbolique prépondérante.

Mots-clefs: révisionnisme, État-nation, rivalités socio-professionnelles et politico-idéologiques.